

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'DA NÂBÎ TESİRİ

İSKENDER PALA*

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-22 Haziran 1780) hiç şüphesiz Türk ilim ve fikir muhيتينin yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Urfalı Yusuf Nabî ise (1642-1712) Türk edebiyatının en seçkin simaları arasında ilk sıralardan birini işgal eder. Nabî'nin kendi çağındaki büyük şöhreti asırlar boyu devam etmiş ve pedagojik-didaktik şiirleri ile hakîmâne söyleyişleri, yüzbinlerce kulağa küpe olmuştur. "Nabî gibi söyleme"nin moda olduğu bir çağda yetişen İbrahim Hakkı ise şüphesiz onu en iyi anlayanlardan biridir. Haddizatında her iki şahsiyet de aynı coğrafi bölgenin insanlarıdır. Her ikisi de didaktik eserleriyle ünlü olup Türk toplumunu nesiller boyu fikrî yönden etkileyen kişiler arasında yer alırlar. Birindeki sonsuz hayal dünyası ve duygu birikimi; diğerkindeki geniş kültür ve tecrübeyi karşılar. Birisi sade şiirleriyle halka inerken diğeri halk eğitimi için ulvî ilimlere yükselir. Birinde şiir vadisi fikir ırmağıyla beslenir; diğerkinde fikir şiirselleşir. Birinin şiirde vardığı noktayı diğeri nesirde ölümsüz kılar.

Değişik sahalarda eserler vermekle geniş kültür birikimlerini en yararlı biçimde yazıya geçiren bu Türk âlim ve şâiri, tefekkür olgunluğunun en seçkin numûnelerini ortaya koyarlar.

Nabî'nin ölümünde henüz dokuz yaşında olan İbrahim Hakkı'nın yetişmesinde, o büyük toplum insanının etkisi elbette ki büyük olacaktır. İbrahim Hakkı'nın çocukluk ve gençlik çağlarında Nabî'ye ait hikemî beyitleri okuya okuya yetiştiğini kim yalanlayabilir? Yahut ilim yoluna baş koymuş bir gencin, kulaklarındaki pası gidermek için Nabî'nin güçlü ahengine başvurmadığını kim söyleyebilir? Yine kim ispat edebilir ki İbrahim Hakkı *Hayriye-i Nabî*'yi ezberleyerek büyümemiştir! Elbette bunların aksi de ispat edilemez. Ancak gerçek olan bir husus varsa o da Nabî'nin *Hayriye* adlı eserinin kısa zamanda yayılması sonucu sayısız yazmalarının bütün Osmanlı ülkesinde okunduğudur. Kaldı ki bir ilim muhityinde yetişen İbrahim Hakkı da elbette *Hayriye*'deki ölümsüz hayat düsturlarına âşinâlık duymuş, ondaki ulvî zevki teneffüs etmiştir. Nitekim yıllar sonra ka-

* Dr., Deniz Müzesi, Tarihi Deniz Arşivi Kısım Amiri, İstanbul.

leme alacak olduğu *Mârifetnâme*'si *Hayriye*'de geçen birçok beyiti de ihtiva eder.

Mârifetnâme zâhir ve bâtın ilimlerine ait ölümsüz bir eserdir. Belki pozitif ve tecrübî ilimlerle ilgili bahislerinde bazı eskimiş bilgiler bulunabilir. Ama dinî, şer'î, tasavvufî ve ahlakî bölümleri asla eskimediği gibi zamanla değer kazanır. Bu kitap bir ilim ve irfan denizidir ki dalgaları ile insanın ruh kirlerini yıkayıp temizler ve cehennem ateşine yönelen nefisleri serinletip ferahlatır. Âlemin yaratılışından başlayıp her türlü ilahî ve beşerî bilgiyi âciz akıllıların anlayabileceği şekilde yazıya geçiren İbrahim Hakkı, zaman zaman Nabî'nin *Hayriye*'sinden de iktibaslar yapar. Bilindiği gibi *Hayriye* bir öğüt kitabı olup şâirin, bütün bir gençliğe armağanıdır. Türk-İslâm felsefesinin ana çizgilerini ihtiva eden bu nasihatnâme, yazıldığı dönem için olduğu kadar günümüz ve her dönem için geçerli olabilecek öğütlerle doludur. Bu bakımdan *Hayriye*'de tıpkı *Mârifetnâme* gibi, yıllar geçtikçe değeri ziyadeleşen bir eserdir.

Amaç aynı olunca, vasıtada da benzerlikler bulunabilir. İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'yi kaleme alırken Nabî'nin *Hayriye*'sinde yer alan birçok beyiti de yeri geldikçe sözkonusu etmesi bu yüzdendir. Hatta o, bu iktibaslardan o kadar tabîî davranır ki ne *Hayriye*'nin ne de Nabî'nin adını anmaz. Sanılır ki İbrahim Hakkı, zikrettiği bu şiirleri kendisi yazmış; yahut daha önceden —belki çocukluğunda— ezberlemiş de tekrar ede ede artık onları kendi gönlünden doğmuş kadar benimsemiştir. Onun, *Hayriye*'yi okumadan bu kadar şiiri kulak dolgunluğu ile iktibas etmesi mümkün değildir. Bilakis *Mârifetnâme*'ye çeşni katsın diye *Hayriye*'yi el altında bulundurup kaynak edindiği ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü bu iktibaslar tek tük beyitlerden öte anlatılan konuyu tamamlayıcı nitelikte geniş şiirlerdir. Vereceğimiz örneklerde bu husus daha açık şekilde görülecektir. Ancak sözkonusu şiir pasajlarında birtakım beyitlerin takdim-tehiri sözkonusudur. Bu durumda birçok seçenek akla gelir:

1. İbrahim Hakkı hazretlerinin elinde *Hayriye*'nin dağınık bir nüshası mevcuttu ve şiirleri oradan aktarıyordu.
2. Hazret kitabı ezbere biliyordu ve yeri geldikçe konu arasına birtakım beyitler sıkıştırıyordu.
3. Şiirleri kendi amacı doğrultusunda değiştiriyordu ve bu sebepten Nabî'nin adını anmaktan çekiniyordu. Nitekim bu değişiklik beyit sırasında görüldüğü gibi bazan şiirin özüne de taalluk eder.

4. İbrahim Hakkı, herhangi bir sebeple Nabî'nin adını anmak istemiyordu.

Böyle bir yol tutmasının nedeni ne olursa olsun biz bu son seçeneğin doğru olmasına ihtimal vermiyoruz. Zirâ *Mârifetnâme*'yi yazan bir ilim adamının intihâl (fikir hırsızlığına) ihtiyacı yoktur. Bilakis kaynak zikretmesi onun değerini arttıracaktır. Ancak şöyle de düşünülebilir: İbrahim Hakkı bir ilim adamı ve filozoftur. Şairlik yanı zayıf olabilir. Ama şiir hafızasının kuvveti tartışılmaz. Nitekim *Mârifetnâme*'nin birçok yerinde kendi yazdığı şiirleri zikretmesi yanında; yazarını söylemediği sayısız beyitle de eserine çeşni katmasını iyi bilmiştir. Mamafih hafızasındaki şiir bolluğu içinde o şiirlerin sahiplerini zikretmemek de kadirşinaslıktan sayılmaz.

Aslında her ne olursa olsun, bizce bu şiirler, konuya canlılık getirdiği için tam mahallinde ve başarıyla kullanılmışlardır. Nesir bir kitapta konunun ağırlaştığı veya okuyucunun yüz tuttuğu yerlerde zikredilen bir beyit, elbette zihni toplamaya ve en etkili anlatım biçimi olan “vezinli ve kafiyeli söz” yoluyla okuyucuyu uyanık tutmaya yardımcı olur. Velez beyitleri sıra ile olmasın. İbrahim Hakkı da bu yolu seçmiş ve kendi menzûmelerine ilâveten Nabî gibi birçok şairlerden de iktibaslar yaparak konuyu zenginleştirmiştir.

İşte bir örnek:

Mârifetnâme'de¹ feleklerin adedi, merkezlerin hareketi ve meydan getirdikleri daireler anlatılmaktadır. Bu arada musikî ilminin de felaketlerin dönüşü esasında hareketle ortaya çıktığı vurgulanır ve denir ki, “... Her bir makamı nice derde devâ, nice hastalıklara şifâ, nice tabîata safâ, nice kalbe cilâ ve nice rûha gıdâ bulmuşlardır. Bu ilme tıbb-ı ruhanî, hendese-i ruhanî, kuvvet-i ruhanî ve fenn-i musikî diye isimler vermişlerdir. Nazım:

1. Mûsikî hikmete dâir fendir
Bilene bilmeyene rûşendir
2. Nice esrârı var idrâk idecek
Bir gelir sîneleri çâk idecek
3. İtibârât u tekâsım ü füsûl
İmtiyâzât-ı makâmât u usûl

¹ İncelememizde esas alınan *Mârifetnâme* nüshası için bkz., Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme* (Hzl. M. Faruk Meyan), İstanbul 1987, 1166 s.

4. Perde vü peşrev ü savt u amel
Kâr u nakş u şua b u kav l ü gaz el
5. Her biri hikmet ile memlûdur
Can riyâzın suvarir bir sudur
6. Nağme-i yâbis ü hâr u bârid
Çeşme-i mahz-ı hikemden vârid
7. Her biri maraza nâfi'dir
Zıddını her birisi dâfi'dir
8. Zîr ü bâlâsı hevâdır ammâ
Dâir olur mu havâsız dünyâ
9. Hikem-i kevn ü mekân muzmerdir
Anlamaz hikmetin ol kim kerdir
10. Böylece zevkin eden ehl-i reşâd
Eylesin zevkini Allâh ziyâd
11. Verir insâna hayât-ı tâze
Nağme-i bülbül-i hoş-âvâze
12. Gûş kıl nağmesini mürgânın
İktizâ eyler ise insânın
13. Nağme-i şûh-ı hoş-âheng-i beşer
Hâh u nâ-hâh eder insâna eser
14. Nağme bir mantık-ı ruhânîdir
Nağmenin lezzeti vicdânîdir
15. Cân-fezâdır nefes-i insânî
Dil-rübâdır negam-ı rûhânî
16. Ger hakikatle olursan sâmi'
Olmaz evkât-ı hayâtun zâyî'.²

Burada söz konusu edilen onaltı beyitten ilk sekizi *Hayriye*'de³ 955-962. beyitler; dokuzuncu beyit 964.; onuncu beyit 966.; onbir ilâ onbeşinci beyitler 941-945.; son beyit de 954. beyitler olarak kayıtlıdır.⁴

² *Mârifetnâme*, s. 182-183.

³ İncelememizde esas aldığımız *Hayriye* için bkz., *Şair Nabî, Hayriye*, (Hzl. İskender Pala), İstanbul 1989, 256 s.

⁴ *Hayriye*, s. 146-149.

Bu misalde olduğu gibi, *Mârifetnâme*'ye *Hayriye*'den alınan diğer şiir öbekleri de az veya çok takdim-tehire uğramıştır. Bunları birer birer işaret etmeye gerek duymuyoruz. Ancak şunu hemen söylemeliyiz ki İbrahim Hakkı'nın bu küçük değişiklikleri de sebepsiz değildir. Nabî bu şiirleri inşâ ederken kendi merâmı doğrultusunda bir yol çizmiştir. İbrahim Hakkı ise konuya mutabakat sağlamakla birlikte anlatımın bütünlüğünü korumakla ve o da belki kendi isteğine uygun yeni bir düzenleme getirmektedir. Nitekim kitapta geçen diğer iktibaslar için de durum böyledir. İşte bir başka örnek: *Mârifetnâme*'de ana konu anâsır-ı erbaa; başlık ise su'dur. Müellif sudan oluşan denizin faydalarını anlatırken elbette gemilerle seyrin kolaylığı ve zevk ü safâsı ile Allah'ın böyle bir nimet aracılığı ile insanlara bahşettiği lutfunu ve ayak kullanılmadan gezinti imkânı sağlamasını da hatırlayacaktır. Kaldı ki müellif bu şiiri, incelenmesi insanı hayli yoran, dairevî bir şekilden sonra iktibas eder. Bu da, şekli incelemekten yorulan okuyucunun, tekrar aynı canlılıkta konuya dönmesini sağlar: "Denizciler pusula vasıtasıyla coğrafi yönleri bulup ona göre hareket ederler.

1. Keşti-i sâyiri san vakt-i şitâb
Bâdbândan kanat açmış mürğ-âb
2. Havf dursun nedür ol zevk ü safâ
K'olasın tâir-i rûy-ı deryâ
3. İttikâ eylesin bâliyne
Bakasın âyine-i sîmîne
4. Olasın pâre-i bâd ile vezân
İdesin hayli sevâhil seyrân
5. Olup âsûde-rev-i dûş-ı hevâ
Gezesin âlemi bî-minnet-i pâ⁵

⁵ *Mârifetnâme*, s. 227; *Hayriye*, s. 70-71.

İbrahim hakkı burada sözkonusu edilen beyitleri tamamen kendi anlattığı konu doğrultusunda düzenlemiştir. Bunu yaparken de vezin ve kafiyeye sadık kalmıştır. Sözgelimi *Hayriye*'de bu beyitler "İstanbul'un şerefi ve güzelliği" bahsinde ve İstanbul Boğazı'nın harikulâdeliği anlatılırken yazılan samimî beyitlerdir. Oysa İbrahim Hakkı onları ilmî bir konuya adapte ederek bir espri unsuru yapar. Burada zikredilen ilk beyit *Hayriye*'de 390. beyit olarak diğerlerinden sonra kayıtlıdır ve aslı şöyledir:

Olmuş üstünde kayak vakf-ı şitâb
Bâdbândan kanat açmış mürğ-âb

İbrahim Hakkı *Mârifetnâme*'nin kozmik âlemi, anâsır-ı erbaayı, mevâ-lîd-i selâseyi cevher ve arazi ve dolayısıyla insanı anlatan ilk fennin sonunda sözünü yine Nabî'nin bir beyti ile bitirir: "...En yüksek maksad, Allah Taalâ'nın huzûru olunca, âlemi yaratandan gâfil olup âlemin halleri ile meşgul olmak padişahın huzurunda bulunan kölenin, sultandan yüz çevirip sarayın süslerini seyre kapılmasına benzer. Beyt:

Hânenün lâzım olan sâhibidür
Bilmeyen hânesinün tâlibidür."⁶

Mârifet ehlinin kalb hallerini rumûz ile anlatırken de şu beyit iktibas edilir:

Mürşid-i kâmil olunca nâ-yâb
Sana mürşid yetişür şimdi kitâb⁷

Tevekkül bahsinde ise şu ibretâmiz menkıbe anlatılır ve arkasından *Hayriye*'deki "Matlab-ı Kâide-i istiğnâ" bahsinin ilk on üç beyti —aradan üç beyit atlanarak— iktibas edilir. Konuya ve merama tam uygunluk gösterdikleri için müellif beyitleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapma ihtiyacını da duymamıştır: "Büyüklerden biri anlatır, bir defasında yolculukta yalnız idim. Bir şehrin kenarında bir mescide geldim. Nefsim bana, bu mescid insanlardan uzaktır, yanında iftar edecek azığın yoktur. Öyle bir câmie git ki insanlar arasında olup, cemaati seni görüp ihtiyacını versinler, dedi. Ben nefsimi kızıp, bu gece bu mescidden başka yere gitmem ve helvadan başka bir şey de yemem. Onu da lokma lokma ağzıma koymazlarsa yemem, dedim. Yemeği bu şartlara bağlayınca akşamdan sonra mescidin kapısını bağladım. Yatsıdan sonra bir kimse kapıyı çaldı, aldırmadım. Çok çaldı. Ben de kapıyı açtım. Gördüm ki ihtiyar bir hanım, elinde

Kezâ ikinci beyitteki "havf dursun" yerine şiirin ashnda "Gayri dursun" şekli vardır. Yine dördüncü beyitteki

İdesin hayli sevâhil seyrân

dizesi asıl metinde

İdesin bir nice şehri seyrân

biçiminde olup Boğaziçi'nin iki yanındaki yerleşim bölgelerini ve eski İstanbul köylerini anlatmak üzere kaleme alınmıştır.

⁶ *Mârifetnâme*, s. 299; Beyit için bkz., *Hayriye*, s. 63 (b.339).

⁷ *Mârifetnâme*, s. 642; Beyit için bkz., *Hayriye*, s. 62 (b.327).

bir mum ve yanında bir genç içeri girdiler. Bana dua edip önüme bir tabak helva koydu ve,

— Bu hasta delikanlı benim oğlumdur. Günlerce yemedi içmedi ve konuşamadı. Öyle kendinden geçmiş yatardı. Bu gece gözünü açıp, “Ana, helva isterim.” dedi. Bunun üzerine ben şükrederek bu helvayı pişirinceye kadar aramızda bir söz geçti. Hasta oğlum and içti ki, bu helvayı benimle beraber bir garip yemedikçe ben de yemem. Hemen koluna grip eline bir baston verdim ve mescide gidelim, orada bir garip adam görmüştüm. Onunla beraber bunu yiyelim ve sen de yemininden dönmüş olmazsın. Şükür ki gelebildik ve seni burada bulduk, dedi.

O hanım bana buyur deyip helvadan bir lokma benim ağzıma; bir lokma oğlunun ağzına vermiştir. Nihayet ikimiz de doyduk. Kalkıp gittiler. Ben şaşakaldım. Rabbimin Rezzâk olduğunu yakînen bildim. İnsanları unutup insanların Rabbine tevekkül eyledim, üns ve huzurunu buldum. Onunla mutmain oldum. Nazm:

1. Ey nevîn nüsha-i mecmûa-i râz
Gonca-i bağçe-i nâz u niyâz
2. Eyleme kimseye arz-ı hâcet
Olma ham-geşte-i bâr ı minnet
3. Dehenin hâhiş için eyleme bâz
Olma âlûde-leb-i harf-i niyâz
4. Sâhib-i hırs u tama' rüsvâdur
Kîmyâ-yı şeref istiğnâdur
5. Ol ki maksûm değül girmez ele
Ol ki maksûmun ola gitmez ele
6. Âli it kıymetini hor olma
Gördüğün şeye talebkâr olma
7. Abd destinde ne var k'isteyesin
Onu ya bunu bana ver diyessin
8. O da muhtâc-ı atâ-yı Hak'dür
Beste-i mevhibe-i mutlakdır
9. Âcizün lutf idecek hâli mi var
Sana bahş eyleyecek malı mı var

10. Lutf-ı Hak herkese bî-minnetdür
Kul eli arada bir âletdür
11. Terk-i esbâb deĝül gerçi savâb
Bî-müsebbib neye yarar esbâb
12. Sanma erzâkını muhtâc-ı taleb
Çekme beyhûde yire renc ü taab
13. Ol atâyâsına Hakk'un vâsık
Oldı rızkun sana senden âşık.⁸

İbrahim Hakkı'nın aynı bahisteki diĝer iktibası oldukça dikkat çekicidir. Burada müellif tevekkül eden kişinin nelere erişeceğini deĝişik açılardan ele aldıktan sonra 12 beyitlik bir mesnevî kaydeder. Bu mesnevî, Nabî'nin *Hayriye*'de anlattığı "Matlab-ı Kâide-i İstignâ" bahsinden alınan beş beyte yedi beyit ilâvesiyle yazılmıştır. İbrahim Hakkı hazretleri tarafından yazılıp araya serpiştirilen bu ilâve beyitlerde konunun akıcılığı sağlanmış ve fikirler büyük bir başarı ile bütünleştirilmiştir. Âdetâ büyük bir Divan şairinin tahmis veya taşdır kaleme alması gibi, ek beyitler Nabî'deki başarıya ulaşmış ve neredeyse İbrahim Hakkı ile Nabî arasındaki söyleyiş tekniği ayırdedilemez hâle gelmiştir. Aşağıya aldığımız bu mesnevînin 6 ilâ 10. beyitleri *Hayriye*'de kayıtlıdır:

1. Âlem içinde iyân u pinhân
Gelir elbette sana kısmet olan
2. Kişinin gice ve gündüz talebi
Olamaz rızk-ı kesirin sebebi
3. Rızkına kâni olan ehl-i mezâk
Olısar mazhar-ı ism-i Rezzâk
4. Seni yoktan var iden ac itmez
Gayri kapulara muhtâc itmez
5. Yürü var Hakk'a tevekkül eyle
Hâline sabr u tahammül eyle
6. Künc-i kâşânede râhat hoştur
Dâde-i Hakk'a kanâat hoştur (*Hayriye*, b. 493)

⁸ *Mârifetnâme*, s. 716-717; Şiir için bkz., *Hayriye*, s. 82-84.

7. Bilür ahvâlini Rezzâk-ı Hakîm
Rızkını vakt ile eyler teslim (*Hayriye*, b. 496)
8. Mâla mevkûf değül erzâkın
Gayri yüzden getürür Rezzâk'in (*Hayriye*, b. 497)
9. Çeşmini hâtırını eyle ganî
Kerem it olma gedâ-çeşm-i denî (*Hayriye*, b. 503)
10. Çekme hiç gürsinelikten haşyet
Kulun aç kor mı Veliyy-i Ni'met (*Hayriye*, b. 500)
11. Bizi oy Hayy-i Hudâ-yı Mûteâl
Rızık için kılma perîşân-ahvâl
12. Zikrini dilde gidâ-yı rûh it
Canda hikmet kapusın meftûh it⁹

Başka bir bölümde de İbrahim Hakkı hazretleri sabırdan bahsetmektedir. *Hayriye*'de de bu konuya ayrılmış bir bölüm (Der-beyân-ı şeref-i sabr u şekîb) mevcuttur. İşte buradan *Mârifetnâme*'ye aktarılan üç beyit:

1. Sabr kıl itme umûrunda şitâb
Sabr ile dirler olur gûre duşâb
2. Sabr ile dostun olur düşmenler
Sabr ile rehber olur rehzenler
3. Sabr esmâ-i İlâhîdendür
Hikmet-i mâmütenâhîdendür¹⁰

Mârifetnâme'nin Muhabbetullah bahsinde uzun bir mesnevî yer alır. Bu mesnevî, *Hayriye*'den yapılan son iktibastır. *Hayriye*'de "Matlab-ı Mârifet-i Rabbanî" başlığı altında ve 42 beyit hâlinde yazılmış olan bu manzûmeyi İbrahim Hakkı hemen bütün beyitleriyle ve ufak değişikliklerle zikreder. O kadar ki Nâbî'nin bu bölümündeki ilk sözleri olan ve oğluna hitabını anlatan

⁹ *Mârifetnâme*, s. 720-721; Beyitler için bkz. *Hayriye*, s. 85-86.

¹⁰ *Mârifetnâme*, s. 744; *Hayriye*, s. 158. *Hayriye*'de ilk beytin ikinci dizesi "Sabr miftâh-ı ferecdir ber-bâb" şeklinde kayıtlıdır. Burada İbrahim Hakkı'nın bir atasözü zikrederek şiire yeni bir çeşni kattığına şahit oluyoruz.

Ey behîm nüsha-i mecmûa-i zât
Nakş-ı zibende-i mir'ât-ı sıfât (*Hayriye*, b. 321)

beyti de buraya alınsaydı herhalde *Mârifetnâme* değil, *Hayriye-i Nabî* okuduğumuzu sanırdık. Ancak *Mârifetnâme* müellifi şiirin sonuna kendi konusuna uygun 9 beyit (36-44 beyitler) ilâve ederek bu iktibas yığınınu yumuşatmaya çalışmıştır. Mesnevî şudur:

1. Eyle bu pendümi âvîze-i gûş
Kimseye olma sakın fazl- fûrûş
2. İtme halka satacak ilme heves
Kılma beyhûdeye tazyî-i nefes
3. Öyle bir ilme çalış kim mutlak
Anı bir sen bilesin bir dahi Hak
4. Hikmet ü felsefeden eyle hazer
Evliyâ nüshasına eyle nazar
5. Nefes-i pâk-i azîzân-ı tarîk
İderiz insânı karîn-i tahkîk
6. Mürşid-i kâmil olunca nâ-yâb
Sana mürşid yetişür şimdi Kitâb
7. Ârif ol zâhid-i huşk olma sakın
Himmat it tâ olasin ehl-i yakîn
8. Sa'y idüp ârif-i billâh olagör
Nâil-i mârifetullâh olagör
9. Olma şek mezlakasında gümrâh
Ulemâdur ulemâ-yı billâh
10. Çün "En'a'ref" didi Ha Nallâk-ı Vedûd
Mârifetdür dû cihândan maksûd
11. Mârifet zînetidür insânun
Pest olur mertebesi nâdânun
12. Mârifet devlet-i ruhânîdür
Mârifet hil'at-i Rabbanîdür
13. Câhilün mârifeti redde sebep
Behreyâb olmadığındandır heb

14. Olmaz âlûde-i çirk-i hızlân
Câme-i ilm ü libâs-ı irfân
15. Hak getürmüş seni kendin bilesin
Ta O'na cân ile kulluk kılasın
16. Zikr ü fikrün hemen Allah olsun
Meşhedün ol ulu dergâh olsun
17. Dâzah u cennete eyleme nazar
Sâhibin işte bul ey nûr-ı basar
18. Ol senün olıcak ey rûh-ı revân
Hep senün olmuş olur iki cihân
19. Ara bul kendini bil kimsin sen
Ta sana ola dû âlem rûşen
20. Kıl tekâpû-yı bilâd-ı etvâr
Kendini bilmeyecek itme karâr
21. Bilmeyen kendini nâ-bînâdur
Gâv u hardan da bile ednâdur
22. Olmayan vâsıl-ı nûr-ı irfân
Yine zulmetde kalur sergerdân
23. Anlasan nolduğumı dürr-i Aden
Uğramaz dâirene havf ü hazen
24. Anla kim mânâ-yı Tevhîd budur
Vâsıl ol devlet-i câvîd budur
25. Mâye-i cân-ı dil-âgâh budur
Gâyet-i mârifetullâh budur.
26. Çokegör çeşmine kuhl-i irfân
Olmaya ta sana mahşer zindân
27. Nûr-ı dîdem hele müşkil mânâ
İki âlemde de olmak âmâ
28. Oldur âmâ ki değül ehl-i şühûd
Ola ebvâb-ı hakâyık mesdûd
29. Hazret-i Fahr-i Rüsül kıldı duâ
Kim hakâyık ola mekşûf ana

30. Cümle-i nüsha-i merdân-ı Hudâ
Virür âyîne-i idrâke cilâ
31. Tâlib-i Hakk'a olur râh-nümâ
Nüsa-ı Mesnevî-i Mevlânâ
32. Himmet it anlamaya guftârın
Hırz-ı cân eyleyegör esrârın
33. Dahi çokdur nusah-ı ehlullâh
Abdi Allâh'dan eyler âgâh
34. Remzi îmâları ruhânîdür
Cümlesi bâtın-ı Kur'ânîdür
35. Zikr-i ahkâm-ı şerîatdur hep
Bâtın-ı esrâr-ı hakikatdur hep

X

36. Zevki irfân iledür insânun
Farkı yok câhil ile hayvânun
37. Ârif-i Hakk'un olur kalbi selîm
Gönli mir'ât-ı nazar-gâh-ı Alîm
38. Ârifün gönli dahi â'lem olur
Mârifet nûr ile mahrem olur
39. Ârif ü âbid olan merd-i güzîn
Oldı gencîne-i Yezdân'a emîn
40. Canda kim ilm-i Hudâ kılsa zuhûr
Gözde ol nûr olur u gözde sürûr
41. Gördüğün cümle o nûr ile görür
Âlem içre o sürûr ile yürür
42. Mazhar-ı mârifetullâh olagör
Pertev-i mihr-i Hak ile dolagör
43. Yâ ilahî beni pür eyle
Dem-be-dem üns ile mesrûr eyle
44. Gönlümi hazretine hâzır kıl
Gözümü nûrun ile nâzır kıl¹¹

¹ *Mârifetnâme*, s. 783-786; 1-35. Beyitler için bkz., *Hayriye*, s. 61-67.

Sonuç olarak denilebilir ki İbrahim Hakkı fikir ve felsefe; Nabî de şiir ve hikmet vadisinde hemen aynı yolda yürümüşler, biri nesir ile diğeri ise şiir ile bilim, düşünce, bürhân, düstur koyucu olarak didaktik-pedagojik eserler vermişlerdir. Osmanlı kültür yapısının iki temel taşı oluşturulan bu eserlerden ilki cüsse ve sıklet nokta-i nazarından; ikincisi ise estetik ve duygu yönünden fevkalâde üstün görevler üstlenmişlerdir. Yani birincisi bu yapının tuğlası, mermeri ise; ikincisi tezhip ve sanatkâraneliği olmuştur. Bu bakımdan Nabî ile İbrahim Hakkı âdeta birbirlerini tamamlayan iki âbide şahsiyet niteliğine bürünmüşlerdir. İnanıyoruz ki onlar, modern Türkiye'nin doğuşundan evvel kültür hayatımızı dolduran yalnızca birkaç isimden biri olarak kalmayacak, belki her dönemde toplum yapımızı müspet yönde etkilemeye devam edeceklerdir. Her şahsiyetin de büyüklüğü tartışılmaz derecededir. Ancak bu demek değildir ki ikisinden birisi diğerrinin etkisi altında kalmamıştır. Yukarıdan itibaren verilen örneklere nazaran Nabî'nin İbrahim Hakkı'yı çok derinden etkilediği muhakkaktır. Ancak unutmamak gerekir ki büyük insanlar, büyük dehalar sayesinde yetişebilir.

